

**This is an electronic reprint of the original article.
This reprint *may differ* from the original in pagination and typographic detail.**

Author(s): Vasara, Paula

Title: Hoivan kertomuksia. Tarinamallit ikääntyneestä äidistään huolehtivien tytärten narratiiveissa

Year: 2014

Version:

Please cite the original version:

Vasara, P. (2014). Hoivan kertomuksia. Tarinamallit ikääntyneestä äidistään huolehtivien tytärten narratiiveissa. *Janus : sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti*, 22(1), 3-18.

All material supplied via JYX is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all or part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorised user.

HOIVAN KERTOMUKSIA.

TARINAMALLIT IKÄÄNTYNEESTÄ ÄIDISTÄÄN HUOLEHTIVIEN TYTÄRTEN NARRATIIVEISSA

Paula Vasara: *YTM, tohtorikoulutettava, Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos, Jyväskylän yliopisto*

paula.vasara@jyu.fi

Janus vol. 22 (1) 2014, 3–18

Janus

Tiivistelmä

Hyvinvointipolitiikassa puhutaan yhä enemmän ikääntyneen oikeudesta jäädä asumaan nykyiseen kotiinsa ja saada sinne tarvitsemansa palvelut. Tämä artikkeli tarkastelee narratiivisen analyysin keinoin, miten huolenpidon kokemus jäsenyyttä äidistään huolehtivien tyttärien hoivakertomuksissa yhä vahvemmin kodissa annettavaan epäviralliseen hoivaan tukeutuvassa yhteiskunnassa. Kertomisen tavat nojautuvat neljästä narratiivisesta perusrakenteesta kolmeen: romansiin, tragediaan ja ironiaan. Aineiston kertomukset osoittavat tapoja, miten huolenpito voi jäsentyä merkitykselliseksi osaksi elämäntähtäilyä. Kulttuurisista malleista vahvin on hyvän tyttären tarinamalli, joka jäsentää tyttären omaa osallisuutta huolenpidossa vaihtoehdottomuuden kontekstissa.

Sosiaalipolitiikan tavoitteena on luoda edellytyksiä hyvän elämän toteutumiseksi, mutta hyvinvoinnin konkreettisista sisällöistä on hyvin erilaisia käsityksiä. Usein näihin liittyy kysymyksiä huolenpidon järjestämisestä. Suomalaisessa yhteiskunnassa hoivan järjestelyissä on mukana useita eri toimijoita ja hyvinvointivaltion rooli koetaan vahvaksi ainakin viimesijaisen tuen lähteenä. Kuitenkin vastuiden jaosta sekä palveluiden järjestämisestä ja tuottamisen tavoista käydään vilkasta keskustelua, etenkin kun sairaudet ja toimintakyvyn vajeet yleistyvät elinikänsä ja vanhusväestön osuuden kasvassa. (Szebehely 2005; Julkunen 2006; Kröger 2011.) Vanhusten hoivassa yhteiskunta on viime vuosina alkanut nojautua yhä vahvemmin epäviralliseen hoivaan, mutta myös voittoa tavoittele-

vat yritykset ja vapaaehtoisjärjestöt ovat lisänneet osuuttaan hoivapalvelujen tuottajina. Palveluiden yksityistymisen ja deinstitutionalisoitumisen on nähty lisäävän käyttäjien itsemääräämisoikeutta ja valinnan vaihtoehtoja, vaikka samalla keskustellaan myös kuluttajuuteen liittyvistä ongelmista. (Julkunen 2006; Yeandle ym. 2012.)

Vanhuspalveluiden toteuttamisen tapoja ja hyvän vanhenemisen edellytyksiä koskevassa keskustelussa korostetaan ikääntyneen oikeutta jäädä asumaan nykyiseen kotiinsa ja saada sinne tarvitsemaansa apua. Yksityiskodissa asuvat ikääntyneet tarvitsevat monenlaista tukea: 70 vuotta täyttäneistä naisista toimintakykynsä heikkenemisen vuoksi virallista tai epävirallista apua sai 43 prosenttia, miehistä 28 prosenttia

(Blomgren ym. 2006, 170). Epävirallinen hoiva liittyy yleensä arkisiin asioihin kuten kaupassa käyntiin ja asiointiin, ja sitä saadaan virallista enemmän (Perkiö-Mäkelä ym. 2010, 225–226).

Pohjoismaisessa tutkimuksessa on keskitytty erityisesti tarkastelemaan formaalia hoivaa, etenkin kotipalveluita. Informaali hoiva nousi enemmän esiin vasta 1990-luvulla, mutta suurin osa omaishoitoa koskevasta tutkimuksesta keskittyy lähinnä hoivaajan näkökulmaan ja tarkastelee kuormittumista, hoitamisen kokemuksia tai erilaisten tukimuotojen toimivuutta. Vähäisemmälle huomiolle on kuitenkin jäänyt hoivan suhde kotiin, arkeen ja työhön. (Saarenheimo & Pietilä 2003, 146–147; Kröger 2005, 244–245; Zechner 2010, 40–46; ks. myös Mikkola 2009; Kröger & Yeandle 2013.)

Sosiaalipolitiikan keinoin voidaan tukea omaishoitajuutta monin eri tavoin, mutta ratkaisujen pohjaksi tarvitaan tietoa hoivaajien kokemuksista ja tuen tarpeista. Yksi tapa saada tästä tietoa on tarkastella hoivakertomuksia, jotka voidaan nähdä tapana merkityksellistää omaa kokemusta ja samalla välittää siitä tietoa muille. Tämän artikkelin tarkoituksena on tutkia narratiivisen analyysin keinoin sitä, miten hoiva jäsentyy osaksi elämäntähtäilyä tyttäriin, jotka työssäkäynnin ohella huolehtivat päivittäin äidistään. Narratiiveissa sisältö (mitä sanotaan) kietoutuu yhteen muodon (miten sanotaan) kanssa. Tämän vuoksi tarkastelen sekä sitä, mitä tyttäret kokemuksestaan kertovat että sitä, millaisia kerronnan rakenteita ja kulttuurisia tarinamalleja he käyttävät. Millaisia valintojen mahdollisuuksia tai vaihtoehtomuuden kokemuksia

niiden kautta rakentuu auttajan elämäntähtäily?

AINEISTO

Tarkastelen hoivan kokemusta analysoimalla kertomuksia, jotka ovat osa vuonna 2009 Jyväskylän yliopistossa *Working Carers – Caring Workers (WoCaWo)* -tutkimushankkeessa kerättyä teemahaastatteluaineistoa. Olen rajannut aineiston neljääntoista kerronnalliseen haastatteluun, joissa tytär kuvaa kokemustaan oman äitinsä päivittäisestä huolenpidosta. Haastatteluhetkellä tämä pitkäaikainen hoivasuhde oli yhä meneillään ja kertojat itse määrittelivät itsensä hoivavastuun ensisijaisiksi kantajiksi.

Työssäkäyviä omaishoitajia saatiin mukaan lehti-ilmoitusten sekä työnantajien ja tutkijoiden omien kontaktien pohjalta Keski- ja Etelä-Suomesta. Nauhoitettujen ja litteroitujen haastatteluiden yksityisyyden turvaamiseksi henkilöllisyydet on salattu muuttamalla yksilöivät tiedot kuten nimet ja asuinpaikkakunnat. Myös murreilmaisut on muunnettu yleiskielisiksi ja puhekieleen kuuluva toisto ja täytesanat on poistettu luettavuuden helpottamiseksi.

Aineiston kertomukset heijastavat tavanomaisia auttamissuhteeseen liitettyjä piirteitä. Ne alkavat tyypillisesti kuvauksella hoivaan johtaneesta tilanteesta ja laajenevat kertomukseksi siitä, miten hoivatahtävä koetaan ja perustellaan tyttärelle kuuluvaksi. Tyypillinen kertoja on eläkeiän tuntumassa oleva, mutta yhä kokopäivätyössä käyvä vaikiintuneessa parisuhteessa elävä nainen, jonka äiti tarvitsee apua korkean iän,

sairauden tai vamman vuoksi. Huolenpidon tehtävät kasautuvatkin usein työikäisille, joista lähes viidennes auttaa läheistään. Lisäksi aikuistuneiden lasten, ja erityisesti tyttärien, roolin korostuminen avun lähteinä merkitsee hoivan sukupuolittuneisuutta. (Blomgren ym. 2006, 170–172; Perkiö-Mäkelä ym. 2010, 221–226.)

Myös naisten pidempi elinikä sekä omistusasumisen yleisyys vaikuttavat siihen, että ikääntyneiden epävirallinen hoiva konkretisoituu usein nimenomaan tyttären huolenpidoksi yksin asuvasta ikääntyneestä ja leskeytyneestä äidistä. Hoivan toimijoiden kokemia mahdollisuuksia ja velvollisuuksia raa-mittavat monet tekijät: julkisten palvelujen järjestelyjen ohella lain suomat mahdollisuudet, demografiset ja sosioekonomiset tekijät, mutta myös kulttuuriset käsitykset kuten oletamus molempien sukupuolien osallistumisesta työmarkkinoille. (Blomgren ym. 2006, 170–173; STM 2013; vrt. Silverstein & Gans 2006; Stuifbergen ym. 2008.)

Aineistossa kerronta etenee melko vapaassa järjestyksessä, mutta yleisinä teemoina ovat hoivasuhde sisältöineen ja sen tiivistyminen sekä työssäkäynnin, arjen ja läheisen auttamisen yhdistämisen problematiikka. Hoivan käsite viittaa hyvin monimuotoiseen henkilöön kohdistuvaan apuun, tukeen ja palveluihin. (Anttonen & Zechner 2009, 27–28; vrt. Lewis & Meredith 1988, 38–42; Finch 1989, 26–29.) Aineistossa kertojat suorittavat erilaisia arkisia tehtäviä, mutta osana hoivaa on myös läsnäolo ja turvallisuuden tunteen luominen.

Lisäksi haastatteluissa käsitellään perhesuhteita, tukiverkostoja, vapaa-ajan viettoa, erilaisten palveluiden käyttöä sekä tulevaisuuden odotuksia. Aineisto vahvistaa osaltaan myös muiden tutkimusten havaintoja oman puolison ja perheen merkityksestä tuen antajina sekä hoivan ja arjen yhteen sovittamisen haasteellisuudesta. Tulkintoihin sisarusten keskinäisistä vastuiden jakautumisista ja osallistumisen tavoista vaikuttavat monet tekijät kuten erilaiset elämänhistoriat: asema sisarusparvessa ja suhteet vanhempiin, mutta myös persoonallisuus, sukupuoli ja yksilölliset taidot. Lisäksi sosioekonominen asema, työllisyystilanne, maantieteellinen etäisyys sekä muut perhevastuut koetaan merkityksellisiksi. Osaamattomuus rakentuu yllättäen todennäköisemmin legitiimiksi osallistumattomuuden syyksi myös näissä kertomuksissa, vaikka itse hoivan tehtävät useimmiten käsitetäänkin joksikin arkiseksi, itsestään selvän osaamisen alueelle kuuluvaksi. (Finch & Mason 1993, 97–106; Willyard ym. 2008; Leinonen 2011.)

Taulukossa 1 esitetään tietoja aineistosta: kertomusten tarinamallit, kertojien ja äidin ikäryhmät sekä hoivaa kuvastavina tekijöinä hoivasuhteen kesto, perheen ulkopuolisen avun saanti, päivittäisen yhteydenpidon määrä sekä virallinen omaishoitaja-asema.

Avun tiivyydestä huolimatta vain viisi haastateltavaa kertoo olevansa virallisen omaishoidon tuen piirissä, mikä kuvastaa hyvin vallitsevaa tilannetta. Vuonna 2011 omaishoidon tukea sai 39 500 henkilöä. Ilman virallista tukea läheisensä pääasiallisena auttajana toimivia arvioidaan olevan noin 300 000, vähäi-

Taulukko 1. Tietoja aineistosta

Tarina- malli	Kertojan nimi	Tyttären ikäryhmä	Äidin ikäryhmä	Hoiva- suhteen kesto (v)	Perheen ulkopuolisen avun saanti	Useita käyntikrt / pv tai asuvat yhdessä	Virallinen omaishoitaja- status
<i>Romanssi – harmonian tilaa tavoitteleva kamppailu</i>							
	Aila	55–64	75–84	10–20	x		x
	Eveliina	55–64	85–94	10–20			
	Iiris	45–54	85–94	10–20	x	x	
	Jaana	45–54	75–84	5–10			
	Kati	45–54	85–94	1–5	x	x	
	Laila	65–74	85–94	5–10	x	x	x
	Maarit	35–44	75–84	1–5	x	x	
	Tuovi	65–74	85–94	30–40	x		x
<i>Tragedia – häviöön tuomittu taistelu elämää suurempia voimia vastaan</i>							
	Aino-Kaisa	55–64	85–94	5–10	x		
	Anja	55–64	75–84	5–10	x		
	Mirja	55–64	75–84	1–5	x	x	x
	Ulla	35–44	65–74	5–10	x		x
<i>Ironia – epävarmuuden ja toisella tapaa olemisen mahdollisuuden näkeminen</i>							
	Viivi	55–64	85–94	10–20		x	
	Vilja	55–64	75–84	10–20	x	x	

semmässä määrin läheisestään huolehtivia yli miljoona. (STM 2013, 11.)

Asumisjärjestelyt ovat hoivan tuottamisen ja vastaanottamisen kannalta merkittäviä, sillä yksityisen alueeksi käsitettynä kotiin liittyy monia vahvoja tunteita ja ääneen lausumattomia käytäntöjä, rutiineja ja tekemisen tapoja (Vilkko 2000; Mallett 2004; Vilkko 2010; Andersson 2012). Aikuistuneiden lasten ei nykyisin oleteta asuvan yhdessä vanhempiensa kanssa, mutta tässä aineistossa viisi neljästätoista tyttärestä kertoo jakavansa kodin äitinsä kanssa haastatteluhetkellä. Avun tarpeen määrää kuvastaa myös se, että muutama kertoja oli jossain aikuiselämänsä vaiheessa asunut yhdessä äitinsä kanssa tai he olivat muuttaneet lähemmäs toisiaan helpottaakseen tarvittavan huolenpidon toteuttamista. (YM 2012, 9–16.) Äiti oli saattanut siirtyä myös tuetun asumisen piiriin, mikä ei kuitenkaan

merkinnyt auttamistehtävien tai koetun hoivavastuun päättymistä.

METODI JA KESKEISET KÄSITTEET

Olen lukenut tyttärien litteroituja haastatteluita narratiiveina, jotka yksilöllisyydessään heijastavat laajemmin kulttuurisia käsityksiämme auttamisesta ja huolenpidosta. Ne voidaan käsittää ajallisiksi kokonaisuuksiksi, joilla on alku, keskikohta ja loppu. Olen naiseita on merkityksellisen kokonaisuuden rakentaminen juonen avulla, mikä erottaa ne muusta puheesta ja tekstistä. (Hänninen 2003, 20; Miettinen 2006, 25; Riessman 2008, 3–5.) Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa kertomuksen, tarinan ja narratiivin käsitteitä käytetään usein synonyymisesti, mutta viitataan tässä tarinan käsitteellä tapahtumakulkuun ja kertomuksella sen esittämisen tapaan (Hänninen 2003, 22).

Erilaiset narratiivit ovat osa sosiaalista tarinavarantoa, joka koostuu kaikista meitä ympäröivistä tarinoista. Niissä toistuu tietyille kulttuurille ominaisia juonenkulkuja, henkilötyyppejä ja sosiaalisia rooleja. Länsimaisessa tarinankerronnassa on hahmotettu erilaisia toistuvia juonikaavoja: narratiivisina perusrakenteina on pidetty romanssia, komediaa, tragediaa ja ironiaa/satiiria. (Murray 1989; Frye 1990; Hänninen 2003.) Näitä on sovellettu hyvin erilaisen, niin suullisten kuin kirjallistenkin, aineistojen analysointiin (esim. Murray 1985; Murray 1989; Frye 1990; Stern 1995; Hänninen 2003; Kietäväinen 2009). Myös ikääntyneestä äidistään huolehtivien tytärten haastatteluissa rakentuvat narratiivit hyödyntävät näitä sosiaalisen tarinavarannon kulttuurisia tarinamalleja. Itse kertomus ei välttämättä muodosta ehjää kokonaisuutta, joten perusrakenteen tunnistamiseksi olen hyödyntänyt Fryen (1990) esittämää kertomuksen juonen vaiheiden luokittelua sekä kertomuksen osiin sekä kerronnan hahmojen rakentumiseen liittyviä määritelmiä. (Ks. esim. Labov 1997; Rimmon-Kenan 1999; Riessman 2008.)

Käsitän kulttuurisen mallin jonkin yhteisön jakamaksi oletetuksi ja itsestään selvänä pidetyksi malliksi asioista. Näin määriteltynä käsite muistuttaa Bergerin ja Luckmannin ajatusta yhteiskunnallisesta tietovarannosta, joka mahdollistaa yksilöiden yhteiskunnallisen paikantamisen ja jakaa todellisuutta tuttuuden asteisiin. Tähän tietovarantoon sisältyvä reseptitieto, jota voidaan kutsua myös skriptiksi, on kulttuurista. Se auttaa määrittämään sitä tapaa, jolla tietyssä tilanteessa ja paikassa tavanomaisesti käyttäydytään. (Berger & Luckmann

2000, 51–54; Miettinen 2006, 21, 32–34.) Kulttuurinen malli voidaan kuitenkin ymmärtää reseptitietoa ja skriptiä laajemmaksi käsitteeksi, sillä se sisältää myös muunlaista kulttuurista tietoa, esimerkiksi sananlaskuja, metaforia, taksonomioita ja stereotyyppioita (Miettinen 2006, 30–32).

Kulttuuriset mallit tarjoavat pohjan itsen ja toisten tulkitsemiseen, kokemuksen jäsentämiseen sekä mahdollisuuden myös toisten tulkintojen ennakoimiseen. Ne ovat tarinallisia, koska ne jäsentävät tiettyjä tapahtumia ja niiden etenemistä. Ne kuitenkin eroavat kertomuksesta olennaisella tavalla: kertojan viitatessa johonkin tunnettuun malliin oletetaan, että yleisö tuntee tuon mallin ja ymmärtää asiayhteyden jopa melko viittauksenomaisesti. Kertomuksista tulee ymmärrettäviä nimenomaan sen vuoksi, että ne linkittyvät toistuviin yleisölle tuttuihin tapahtumakulkuihin. (Bruner 1991, 6–7; Hänninen 2003, 129–130; Miettinen 2006, 30–32.)

Tarina on läsnä tapahtumisen hetkellä ohjaten ja jäsentäen kokemusta ja siitä kertomisen tapaa. Kertomukset rakentuvat vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa ja niiden muotoutumiseen vaikuttavat monenlaiset kertomistilanteeseen liittyvät seikat. Kertominen onkin tulkintaa: vaikka se rakentuu skriptien varaan, se ei toista niitä vain mekaanisesti. Kertoja valikoi, mitä hän ottaa mukaan tarinaan, ja mikä yleisön kannalta olisi kiinnostavaa. Narratiivit eivät ole suoraan referentiaalisessa suhteessa todellisuuteen vaan nimenomaan niiden näkeminen kertomuksina kokemuksista (tapahtumien sijaan) korostaa niiden mahdollista muuttumista ajassa ja paikassa. (Riessman 1993, 64–65;

Hänninen 2003, 78; Squire ym. 2008, 4–8.)

Tarinamallit sisältävät vahvoja kulttuurisia malleja elämäkulusta ja rakentavat siihen osaltaan odotuksenmukaisuutta. Ne voivat olla vapauttavia tarjotessaan vaihtoehtoja, mutta ne voivat myös ohjata yksilöä vahvasti. Tällöin ne toimivat pikemminkin normatiivisina välittäessään tietoa siitä, miten tietystä tilanteesta on tavanomaista ja hyväksyttyä asennoitua. Pahimmillaan hallitsevat hegemoniset mallitarinat voivat toimia pakottavina malleina siitä, miten elämä kuuluu elää.

HOIVAKERTOMUSTEN TARINAMALLIT

Tytärten kertomusten voi nähdä nojautuvan klassisiin kerronnan peruskenteisiin: aineistossa tavanomaisin on romanssi, jota voi kuvata harmonian tilaa tavoittelevana kamppailuna. Tragedian kertomuksissa leimallisena kokemuksena on häviöön tuomittu taistelu elämää suurempia voimia vastaan; ironioissa puolestaan korostuu asioiden kyseenalaistaminen ja toisella tapaa näkemisen mahdollisuus. (Murray 1989; Frye 1990; Hänninen 2003.) Selkeistä juonityypeistä komedia jäi puuttumaan tämän aineiston kertomuksista.

Kertomuksissa päärooli on tyttärellä, mutta lähes yhtä suuri osa on ikääntyneellä äidillä, jonka ympärille juonen mutkistava toiminta keskittyy. Muina hahmoina kertomuksessa esiintyy tyyppillisesti liittolaisia ja vastustajia. Tytärten apureina toimivat puoliso, lapset sekä lapsenlapset, joilta saatu tuki hoivavatehtävissä kuvataan useimmiten kertojan jaksamisen kannalta keskeisenä.

Myös sisarusten kesken neuvotellaan tavanomaisesti hoivavatehtävistä, mutta kokemus vastuun jakautumisesta on vaihtelevampi. Muiden toimijoiden osallisuus ja asemoituminen liittolaisiksi tai vastustajiksi vaihtelee: erityisesti julkisten ja yksityisten sosiaali- ja terveyspalveluiden edustajien sekä sukulaisten, ystävien, työnantajien ja työtovereiden roolit voivat hahmottua eri tavoin. Useimmat vastaanottavat perheen ulkopuolista apua ainakin jonkin verran.

ROMANSIN HOIVAKERTOMUKSET

Tässä aineistossa romanssin juonirakennetta noudatteleva hoivakertomus on yleisin. Sitä käyttää kahdeksan tytärtä: Kati, Maarit, Aila, Eveliina, Jaana, Laila, Iiris ja Tuovi. Sen voi tulkita olevan lähinnä toiveiden toteutumisen unelmaa, jossa on läsnä ikuinen lapsenomaisen pysyvä nostalgia – toive kuvitteellisen kultaisen ajan löytymisestä ajassa tai tilassa. Sen keskeisenä elementtinä toimii seikkailu, mikä tekee siitä jaksollisen ja prosessinomaisen. Tarinan muoto on dialektinen: kaikki keskittyy sankarin ja hänen vihollisensa väliseen konfliktiin. (Murray 1989; Frye 1990, 186–188.) Romanssin klassisessa muodossa myös hahmot noudattavat tätä rakennetta eikä niitä esitetä kovinkaan hienovaraaisina tai monimutkaisina; hoivakertomuksissakin henkilöt asemoituvat pääsääntöisesti melko suoraviivaisesti kertojan liittolaisiksi tai vastustajiksi (Frye 1990, 195).

Romanssit ovat tyyppillisesti vahvan moraalisia; perustana on ajatus hyvän ja pahan vastakkainasettelusta. Tässä kontekstissa tulkintoihin rakentuu kokemus vaihtoehtomuudesta: käsi-

tys itsestä ja elämäntilanteesta ei sisällä toisin toimimisen tapaa. Esimerkiksi romanssin hoivakertomuksessa Jaana kuvaa auttamiseen liittyviä perusteluitaan kiintymyksen kontekstissa, mutta samalla hän vetoaa myös kertomistavalle ominaisiin moraalisiin perusteluihin.

Jaana: [...] et mä oon ajatellu, et toi on pakko nyt tehdä, että on me toki vuoroteltu. Kyllä mä ehkä oon saanu hirveesti siitä äitin olemassaolosta. Ja toisaalta musta jotenkin, että ihan kaikkien ihmisten kannalta, ett se on aika hirveetä, jos ei vanhuksista huolehita [...] Mutta varmaan tää, voi olla että tuntuu välillä tosi rankalta ja en tiää, mutta en mä haluais tätä poiskaan antaa. Ei musta olis kiva, että mä en olis ollu lähellä.

Hoivakertomuksissa on lähtökohtana ajatus harmonian tilasta, jota edustaa yksilön hyvinvoinnin, terveyden ja itsenäisen toimeen tuleminen tila. Näissä kertomuksissa tätä normaaliksi ymmärretyn elämänkulun harmoniaa uhkaavina pahoina ilmenevät tyypillisesti hoivatilanteita laukaisevat tekijät kuten sairaus, puolison kuolema ja ikääntyminen (Lewis & Meredith 1988, 181). Kaivattu harmonian tila ei merkitse konkreettisesti esimerkiksi avuntarpeen päättymistä vaan hyvinvoinnin turvaamista erilaisten järjestelyiden avulla.

Näissä romanssin kertomuksissa tytär asemoituu kamppailemaan äidin hyvinvoinnin tilan palauttamiseksi; keskeistä on nimenomaan hänen neuvokkuutensa ja kyvykkyytensä saada asioita järjestymään. Omaa osallisuutta selitetään hoivatarinoille tyypilliseen tapaan sukupolvikokemuksena, luonteenomaisena piirteenä tai henkilökohtaisena suhteena. Myös vastavuoroisuus,

annetut lupaukset sekä yhteinen historia ovat tärkeitä vastuun kokemuksen kannalta. Toisaalta taas negatiivisemmin perusteltuna hoivatehtävien suorittamista voidaan selittää konkreettisten vaihtoehtojen puuttumisella, taloudellisilla syillä tai haluttomuudella hyväksyä ulkopuolista tai virallista apua. (Lewis & Meredith 1988, 21–31; Finch & Mason 1993, 97–106; Eriksson 2010, 306–310.)

Auttaminen rakentuu joksikin oikeaksi, ihmisyyteen kuuluvaksi teoksi. Se voidaan hahmottaa myös Ailan tavoin luontevaksi osaksi elämänkulkua ja läheistä ihmissuhdetta, jolloin sitä ei välttämättä edes erityisesti tunnisteta hoivatehtäväksi.

Aila: No se on niinku tullu sillä tavalla kun mä siellä hirmu paljon olen, ja nään aina sen mitä siellä tarttee niinku tehdä, niin mä oon pitänyt sen itsestänselvyytenä että mä teen sen.

Luonnollistaminen on erityisen tyypillistä puolisoahoivassa, missä keskinäinen työnjako saattaa olla vakiintunut vuosien myötä. Tällöin esimerkiksi toisen terveydentilan heikentyminen saattaa merkitä lisääntyvää avuntarvetta muilta tahoilta, esimerkiksi aikuistuneilta lapsilta. Nämä saattavat myös ottaa toisen vanhemman tehtävät itselleen tämän tultua kyvyttömäksi suoriutumaan niistä. (Mikkola 2009, 37–39.)

Vastuiden jakautumisiin vaikuttavat perheeseen usein syntyneet jaetut ja melko pysyvät käsitykset sen jäsenten rooleista, jotka muiden voimakkaiden kulttuuristen arkkityyppien kanssa voivat ohjata käyttäytymistä ja tehtäviin asemoitumista (Stone 2008, 5–10,

75–95). Näitä luonteenpiirteisiin ja perhesuhteisiin liittyviä jäsenyyksiä kuvastaa esimerkiksi Eveliinan kertomus, jossa hän perustelee vastuun ottamista henkilökohtaisilla ominaisuuksillaan ja perheasemallaan.

Eveliina: [Sisar] on jotenki vähän erilaisempi. Ja ei meillä oo oikeestaan muita sit, meitä ei oo ku kaksi. Ja sit se vaan jotenki luonnollisesti tuli mulle, että mä oon aina enempi tehny töitä kuin mun sisareni. [...] Hän ei koskaan ottanu, hän ei sillä tavalla oo ottanu vastuuta tavallaan, eikä hän ota vielääkään.

Perheen avun tarjoaminen korostuu erityisesti silloin, kun se koetaan ansaituksi, tarpeelliseksi ja avuntarvitsijasta riippumattomista syistä johtuvaksi. Usein huolenpito koetaan helpommaksi, jos apu on rajattua ajan, taidon ja vaivan suhteen. (Finch 1989; Finch & Mason 1993.) Toisaalta hoivavastuun jakamisen mahdollisuus julkisen vanhustenhuollon kanssa koetaan tärkeäksi pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. Suurin osa ikääntyneistä ei halua olla riippuvaisia perheen tuottamasta hoihasta, etenkin jos sitä tarvitaan paljon, pitkäkestoisesti tai se liittyy intiimiin auttamiseen. Formaaleilta toimijoilta odotetaan erityisesti henkilökohtaista hoivaa, kun taas perhe ja ystävät huolehtivat enemmänkin käytännöllisistä ja sosiaalisista tehtävistä. (Kröger 2005, 261–262; Szebehely 2005, 395; vrt. Tanskanen & Danielsbacka 2009; Laitinen & Pessi 2010.)

Valtion yhteisiin resursseihin kohdistuvat vaateet koetaan oikeutetuksi, mutta aineiston kertojille ne konkretisoituvat lähinnä viimesijaisina vaihtoehtoina. Keskeisenä kulttuurisena mallina toimii

hoivan ideaali: vaikka läheisten tuottama tiivis huolenpito näyttäytyy jonakin hivenen vieraana ja menneeseen kuuluvana modernissa palkkatyön yhteiskunnassa, kerronnassa nojaututaan silti ajatukseen läheisen pyyteettömän epätsekkästä auttamisesta. Huolenpidon rakentuessa tässä romantisoidussa kutsumuksen ja luontaisuuden kontekstissa epävirallinen hoiva näyttäytyy asiaankuuluvana, laadultaan parempana ja sen vastaanottajan toiveita kunnioittavana verrattuna vieraantuneeseen ammatilliseen palkkatyöläisyyteen.

Romanssiin kuuluva seikkailunomaisuus rakentuu hoivakertomuksissa lukuisista pienemmistä kamppailuista, joita tytär käy eri tahojen kanssa kyetäkseen palauttamaan harmoniaksi tulkitun tilan. Hän kokee roolinsa äidin etujen puolustajana välttämättömänä tämän hyvinvoinnin takaamiseksi. Juonta eteenpäin kuljettavina jaksoina toimivat episodit, jotka liittyvät esimerkiksi pyrkimykseen järjestellä oman arjen sujuvuutta, koordinoida sisarusten ja läheisten yhteistyötä sekä hankkia julkisia palveluita omaa apua täydentämään.

Seikkailunomaisuus voi järjestyä myös voitoiksi, joita on saavutettu sairauden vaiheissa tai hoivan vastuista ja konkreettisista järjestelyistä käydyissä neuvotteluissa. Lopulta pienemmät kamppailut kiteytyvät suureksi konfliktiksi: hoivakertomuksessa se voi paikantua esimerkiksi kysymykseen asumisen paikasta ja riittävien järjestelyiden tekemisestä niin, että idealisoitu kotona asuminen voidaan taata.

Eveliina: Kun sitten taas mä ajattelen sen toisella tavalla, että vanhuksella on

monta kertaa paljon mielekkäämpää ja turvallisempaa, [...] sekä fyysisesti että psyykkisesti terveydelle hyväksi olla kotona niin pitkään kuin mahdollista. Koska se koti on aina koti.

Koti jäsenyy näissä kertomuksissa yleisesti hyvän vanhenemisen paikkaksi, mikä heijastaa nykyisiä vanhuspolitiikassa toistettuja käsityksiä. Koti mallintuu tiettyyn fyysiseen paikkaan kiinnittyneenä itsemääräämisoikeuden ja yksityisyyden paikkana, jonka uudelleen muotoutumista toiseen paikkaan ei nähdä välttämättä mahdollisena. (Vilko 2000; STM 2008; Andersson 2012; YM 2012; vrt. Mallett 2004.) Tämä johtaa dikotomiseen asetelmaan: muuttaminen jäsenyy pois kotoa joutumiseksi ja siten viimesijaiseksi vaihtoehdoksi. Tämän vuoksi tyttären on kertomuksen sankarina pyrittävä turvaamaan kotona asuminen mahdollisimman pitkään.

Vaikka tyttäret kuvaavat itseään äitinsä puolesta kamppailevina neuvokkaina järjestelijöinä, he korostavat itsemääräämisoikeuden tärkeyttä. Tätä he käyttävät esimerkiksi perustellessaan valintojaan tai pyrkiessään neuvottelemaan äidin kanssa niin tehtävän suorittajasta, ajasta, tavasta kuin paikasta. Toisaalta esimerkiksi muistisairaudet saattavat vaikeuttaa tähän ideaaliin pyrkimistä, jolloin syntyy ristiriitatilanteita autonomian kunnioittamisen ja suojelunhalun välillä. Tämä ilmenee Jaanankin kertomuksessa: hän kuljettaa äitiään kauppaan valitsemaan itse haluamansa tuotteet, mutta silti hän on päätenyt asettamaan suoramyntikiellon, koska hän kokee äitinsä joutuneen puhelinmyyjien uhriksi.

Jaana: Mutta siinä on aina se ristiriita että, mä yritän aina sitä ite mieltä että, mun mielestä vanhuksen elämässä tai kaikkien elämässä pitää ite saada päättää.

Oikeus omaan aikaan, valintoihin ja itsensä toteuttamiseen kerrotaan keskeisiksi sekä äidin että tyttären elämänsäkulussa. Myös esimerkiksi virkistytymisen merkitys korostuu, kun auttamissuhdetta peilataan laaja-alaisesti ymmärrettyyn hyvinvoinnin kokemukseen. Lisäksi kokemukset toimivista auttamisverkoston järjestelyistä helpottavat tilannetta ja lopulta aineistossa rakentuu kertomus jaksamisesta vahvasta vastuuntunnosta ja huolesta riippumatta.

TRAGEDIAN HOIVAKERTOMUKSET

Tässä aineistossa tulkitsem Aino-Kaisan, Mirjan, Ullan ja Anjan kertomukset tragedioiksi. Rakenne muistuttaa romanssia, mutta tarinan sankari ei kykene voittamaan pahuuden voimia ja elämäntilanne jäsenyy häviöön tuomituksi taisteluksi elämää suurempia voimia vastaan. Tarinan kausaliteetin maailma on riippuvainen uskosta luonnonlakiin tai kohtaloon: klassisessa tarinankerronnassa tällaisia luonnon järjestyksen ilmenemiä ovat esimerkiksi jumalat, kohtalo, onni tai olosuhteet. (Frye 1990, 207–214; Hänninen 2003, 96.) Hoivan kertomuksissa nämä konkretisoituvat tyypillisimmin etenevinä sairauksina ja näkemyksenä ikääntymisestä väistämättömänä raihaistumisena.

Yksilön sinnikkyudesta ja yritteliäisyydestä huolimatta on siis vielä jotain suurempaa, johon verrattuna hänen voimansa ovat vähäisempiä. Tämän tra-

gedialle ominaisen ulkopuolisen kohtalon kaikkivoipaisuuden vuoksi sekä oikeutuksen että vääryyden tunteet ovat samanaikaisesti läsnä; tästä asetelmasta katsottuna tarinan päähenkilön lankeamisen ja uupumisen voi kokea oikeutetuksi. (Frye 1990, 214–217.) Ponnistelun ja lähellä selviytymistä olemisen kokemus tuo puolestaan kerrontaan väsymyksen, riittämättömyyden sekä ritualisoituneen syyllisyyden tarinoita.

Eräänlainen upottautuminen hoivaan on erityisen tyypillistä tragedian hoivakertomuksissa. Esimerkiksi Mirja kuvaa äitinsä hyvinvoinnista huolehtimisen olevan yksiselitteisesti ensisijainen asia hänen elämässään. (Ks. Lewis & Meredith 1988, 119.) Keskinäistä suhdetta kuvataan poikkeuksellisen kiinteänä, mitä tässä aineistossa näyttää selittävän myös tavanomaisesta poikkeavat lapsuudenkokemukset. Tragedian hoivakertomuksissa äidit ja tyttäret muodostavat eräänlaisen kollektiivisen perheyksikön, jonka hyvinvoinnista huolehtiminen on tyttären tehtävä äidin voimien hiipuessa. Huolenpito määrittyy joksikin moraaliseksi ja luonnolliseksi perheen jäsenyyden erityisyyteen kuuluvaksi tehtäväksi. Tämä asettaa odotuksia sen sisällön, määrän ja laadun suhteen, etenkin kun se peilautuu myös hoivan ideaaliin. (Finch 1989, 237–242; Silverstein & Gans 2006; Stone 2008; Eriksson 2010; Funk 2010.)

Vahvuudestaan huolimatta kulttuuriset mallit eivät suoraan määritä tiettyä tulkintaa hoivatilanteesta vaan kertoja voi myös torjua ja korvata tarinaan liittyviä tulkintoja. Tämä voi toimia retorisenä selviytymisstrategiana tarinan ehdottaessa itselle kestäväntöntä tulkittamista. Tragedioiksi luokiteltavissa

kertomuksissa vaihtoehdottomuuden kokemus jäsentyy kertomisen tavoista selkeimmin. Kun esimerkiksi romanssin hoivakertomuksissa optimismia rakentavat kokemukset voitoista (kuten palveluiden järjestymisestä), tragediassa kerronta etenee raskaammin ja suoraviivaisemmin ilman vaihtoehtoisia juonenkulkuja. Esimerkiksi Aino-Kaisa kuvaa tilannetta, jossa hän kokee ulkoisten tekijöiden olevan pakottamassa häntä huolehtimaan äidistään, joka ei selviydy arjesta ilman apua.

Aino-Kaisa: No, tällä hetkellä on tämä tilanne se vaihtoehto. Kaupunki ei halua, kaupunki ei halua osallistua ja yksityiseen palvelutaloon ei riitä eläke, niin ei siinä sitten, en mä tiedä, mitä vaihtoehtoja siinä olisi.

Huolenpidossa pyritään parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen. Kertojan kokemus itsestään tilanteen asiantuntijana rakentaa vaihtoehdottomuutta suhteessa erilaisiin tehtäviin, sillä nimenomaan tytär itse suoriutuu niistä parhaiten. Tarpeelliseksikin koettuun apuun saatetaan suhtautua melko kriittisesti ja siitä kieltäytymistä voidaan perustella esimerkiksi kritisoidulla halutusta tai totutusta poikkeavaa tekemisen tapaa tai aikaa. Auttamisverkoston ohuus voikin juontua sekä haluttomuudesta että kyvyttömyydestä luovuttaa hoivan tehtäviä muille.

Aino-Kaisa: Että joskus, että osaan-ko mä siltikään olla vaan, koska mä en pysty siihenkään, että vaikka mun veli sanoo, että hän hoitaa, ei sun tarvi huolehtia, niin mä en siltikään pysty siihen, mä silti soitan. [...], että kyl mä sen tunnustan (naurahdus), että se on ittelte

aika rankkaa, että kun ei osaa niin kun päästää irti.

Kollektiivisen me-yksikön muodostuminen ja tyttären asiantuntija-aseman mahdollistavat myös päätösten tekemisen äidin puolesta. Kertojat tunnistavat aikuisuuteen liitetyn itsemääräämisoikeuden kulttuurisen mallin, mutta tulkitsevat sitä esimerkiksi romanssin kertomuksista poikkeavalla tavalla. Esimerkiksi Aino-Kaisa ennakoii tilannetta, jossa hänen on otettava perinteinen vanhemman ja päätöksentekijän rooli kokonaan itselleen.

Aino-Kaisa: Niin voinko mä sit vaan sanoa, että se on menoo nyt. Kuitenkin täytyy sitä, sitä vanhaa ihmistäkin kuunnella. Tai niin ainakin sanotaan, mutta että jossakin vaiheessa varmaan se päätös täytyy sitten sen lapsen tehdä.

Tragedian hoivakertomuksissa kuvataan myös tapoja, joilla äidin itsenäisyyttä, itsemääräämisoikeutta ja omatoimisuutta pyritään tukemaan. Esimerkiksi kertoja saattaa välttää sellaisten askareiden tekemistä, joihin äidin katsotaan kykenevän. Toisaalta tämä pyrkimys saattaa pikemminkin tiivistää keskinäistä huolenpitosuhdetta, kun autettavan annetaan päättää avun antajasta, määrästä ja tavasta – toisin sanoen annetaan hänen kieltäytyä esimerkiksi ulkopuolisesta siivousavusta. Esimerkiksi Anja kertoo äidin käyttävän tyttären tuntemaa huolta myös manipuloimiseen.

Anja: Siis jos minä soitan, niin eihän se vastaa puhelimeen. Mun pitää mennä katsomaan, kun ei se kuule sitä puhelimen soittoa, eikä huoli niitä vempaimia. Sitä valolaitetta, joka vilkkuu, kun puhelin soi, ei. Ei hän tartte semmosta,

tulkoot katsomaan se, joka haluaa. Eli tavallaan se on myöskin semmonen keino, jolla sitten pakotetaan ihmiset tulemaan hänen luokse.

Myös tragedian hoivakertomuksissa keskinäinen suhde voi rakentua molempia osapuolia tukevaksi. Se ei välttämättä ole tasaveroinen, mutta siihen saatetaan luoda näennäisen tasapainon tilanne siten, että molemmat kokevat antavansa ja saavansa jotain: äiti esimerkiksi voi huolehtia tietyistä kevyistä askareista kertojan puolesta. (Lewis & Meredith 1988, 54–57.) Itsenäisyyden ja omanarvontunteen kannalta vastaavuoroisuuden mielikuvan luominen avun vastaanottamisesta ja antamisesta on kulttuurisena mallina tärkeä.

IRONIAN HOIVAKERTOMUKSET

Tässä aineistossa ironiaa edustavat Viivin ja Viljan kertomukset. Myös romanssiksi tulkitsemani Eveliinan kertomus sisältää kiinnostavalla tavalla rinnakkaisena vastakertomuksena selkeästi ironisia elementtejä: sisarensa näkökulman kautta se tuo esille vaihtoehtoista tapaa hahmottaa tilannetta. Romanssi ja tragedia rakentuvat selkeästi dikotomisiksi, mutta ironialle on tyypillistä nimenomaan tarinoiden puhtauden ja yksinkertaisuuden asettaminen kyseenalaiseksi. Perinteisesti ymmärretty sankaruus katoaa, vaikka kertomus hyödyntää sovinnaisia käsityksiä. Kertojan asennetta voi kuvata älyllistämisenä, rajojen rikkomisena sekä hämmennyksen herättämisenä. (Frye 1990, 223–237; Hänninen 2003, 96.)

Ironian hoivakertomukset kyseenalaistavat normatiivisia käsityksiä ja

ilmentävät mahdollisuutta erilaisiin tulkintoihin. Nämä näkyvät myös kerrottaessa henkilökohtaisen vastuun kokemuksesta. Huolenpito voidaan Viljan tavoin tuoda osaksi kerrontaa nimenomaan omaa elämää rikastuttavana elementtinä, mikä on vastoin hallitsevaa mallitarinaa hoivasta jonakin pikemminkin resurssena kuluttavana, raskaana ja velvoittavana. Hän myös kiistää usein jaetun käsityksen hoivavastuun lankeamisen väistämättömyydestä. Oman ratkaisunsa perusteluna hän rakentaa kiehtovasti kuvan samanaikaisesti sekä henkilökohtaisesta, rationaalisiin perusteisiin tehdystä päätöksestä että itsestään-selvyydestä.

Vilja: [...] Mut mä en sitte tiedä mitä sä tarkotat tuolla vaihtoehdoilla, siis että kyllähän niitä tietysti mullakin olis ollu paljon niitä vaihtoehtoja, että esimerkiksi asuisin vielä omassa asunnossani, mutta sitten äiti olis laitoksessa. Et jos ajattelee jotain työmäärää, niin mä en usko, että se työmäärä vois olla paljon suurempi, ja se huoli vois olla paljon suurempi, että mitenkä se sitten jossakin laitoksessa tai missä nyt oliskin niin mitenkä se siellä selviäis. Jollakin tavalla siinä ei ollu vaihtoehtoo, koska se oli itsestään selvä asia.

Ironian hoivakertomuksissa kiinnostavaa on niiden tapa paljastaa jännitteitä: esimerkiksi talven metaforan avulla voidaan kuvata tilannetta, jossa päälle päin kaikki vaikuttaa toisenlaiselta, ilmeisen kuolleelta, mutta (maan)pinnan alla tapahtuu kaiken aikaa (Frye 1990, Stern 1995). Kerrontaan sisällytetään erilaisia elementtejä, joita paljastetaan ja punotaan sen samanaikaisiksi, mutta eri tasoilla toimiviksi, osiksi. Esimerkiksi hyvän tyttären kulttuurisen mallin ker-

ronta poikkeaa romanssin ja tragedian kertojien tavasta hyödyntää sitä. Auttamisen osalta elämänkulussa hahmottuu ilmitasolla enemmän periaatteellisia toisin toimimisen ja valitsemisen paikkoja, mutta syvemmän tason tarkastelun kautta paljastetaan, ettei vastuusta sivuun astuminen välttämättä näyttäydäkään aitona mahdollisuutena.

Ironialle on tavanomaista rikkoa jollain tapaa kulttuurista normia. Ulkoapäin ja etäämpää katsominen mahdollistavat normien tarkastelemisen eri osapuolien asemista käsin. Kertoja voi myös viitata reaalisen tilanteen absurdiuteen erilaisilla retorisisilla keinoilla. (Frye 1990, 234.) Esimerkiksi hoivakertomuksissa yhdessä asumista voidaan kuvata rationaalisenä yhteisenä päätöksenä, mutta samalla kerrontaan tuodaan läsnä olevaksi pohdinta ratkaisun epätavanomaisuudesta ja moraaliseen arvosta toistamalla sädekehän metaforaa. Tämän samanaikaisuuden ja rinnasteisuuden avulla tuodaan esille hoivaan liittyviä kulttuurisia malleja sekä asemoidaan kertojaa suhteessa normatiivisiin käsitteisiin.

Viivi: [...] Että se tuntuu helpommalta järjestelyltä, että siinä säästi aikaa ja matkakilometrejä ja. Ja sit mä oon ainoa laps, että kukaan muu ei sitä voinu hoitaa, että se oli semmonen. Jotenkin, niin kun mä sanoin, että en mä mitään sädekehää halua päähän ja velvollisuudentunnosta ei voi tehdä tämmöstä, mut kyllä siinä jotenkin tuli semmonen huoli omasta äidistä, että niin. Että hän sitte niin kun pärjäis.

Eräänlainen etäännyttävä rationalisointi on tyypillistä ironian hoivakertomuksille: vaikka legitiimiksi koettu avun

tarve sekä huoli äidin selviytymisestä rakentavat vaikeutta toimia toisin, vaihtoehtoja asetetaan kerronnassa läsnä oleviksi. Asiat olisivat siis voineet järjestyä toisinkin, vaikka yleisö ymmärtää perustelut kertojan ratkaisulle.

Ironian hoivakertomuksissa koettu vastuu ei määrittele hoivan toteutumisen tapaa: huolenpito voi merkitä kokemusta riittävän avun järjestymisestä sen sijaan, että tyttären olisi itse suoritettava tai koordinoitava tehtäviä romanssin ja tragedian kertojien tapaan. Kielteisetkään päätökset julkisista palveluksista eivät rakenna esimerkiksi tragedian hoivakertomuksille tyypillistä pakottavuuden ilmapiiriä. Suhde tulevaisuuteen ja palveluiden järjestymiseen on luottavaisempi, mikä tuo kerrontaan optimistisuutta ja keveyttä. Vaikka nämäkin kertomukset heijastavat kokemusta vastuiden jakautumisen epätasaisuudesta, keskinäisiin suhteisiin voidaan pyrkiä luomaan todellista tai näennäistä tasapainoa. Kertajat saattavat osallistaa toisia tai rakentaa legitiimejä syitä heidän osallistumattomuudelleen, mikä on eräs tapa kiistää vastuun kantamisen vaihtoehdottomuuden mallitarinaa. Esimerkiksi Viljan kertomus välittää uskoa asioiden järjestymiseen, vaikka hän toisaalta kokee alkoholisoituneen veljen osittain melko epäluotettavaksi vastuunjakajaksi.

Vilja: Mä kyllä jotenkin uskon siihen, että se asia, se voidaan järjestää sillä tavalla, että niitä auttavia elementtejä on useita. Mun mielestä se jotenkin ei oo sillä lailla, että se olis vaa joko tai, että joko se on minä tai sitten se en oo minä ollenkaan. Koska siihen on saatavissa kaikkia tämmösiä, niin kun esimerkiks tää hoitokodin kotisairaanhoido. Ja sit-

ten, mä voin veljeänikin pakottaa jonkin verran, että sekin voi, niin kun mä oon nyt tehnykin, [...]

Hoivan kertomukset toistavat kulttuurista mallia perheen erityisyydestä ja sisaruksista, jotka tukevat toisiaan eri elämäntilanteissa. Sisaruksettomilla kertojilla tuki näyttäytyy kaipuun kohteena, mutta samaa mallia omaan kokemukseensa peilaavat myös monet sellaiset kertojat, jotka kokevat vastuunjaon sisarusten kesken olevan puutteellinen. Nämä osallistumisen tapoihin liittyvät kulttuuriset mallit heijastavat yleisempiä käsityksiä siitä, millaisia yksilön kyvyt, taidot ja mahdollisuudet yhteiskunnan jäsenenä ovat.

POHDINTA

Tässä artikkelissa on tarkasteltu huolenpidon kokemusta auttajan näkökulmasta yhteiskunnassa, jossa yhä vahvemmin nojaututaan käsitykseen oman kodin ja läheisten tuottaman huolenpidon merkityksellisyydestä ikääntyneen hyvinvoinnille. Aineiston kertomukset ovat ainutkertaisia kytkiessään tapahtumaketjut tiettyyn aikaan ja paikkaan, mutta ne esittävät samanaikaisesti jotain yleisempää inhimillisen kokemuksen jäsentymisestä. Ne kertovat niistä tavoista, joilla hoiva voi jäsentyä osaksi elämänkulkua ja siitä, millaisia pulma-kohtia läheisestään huolta pitävä kohtaa. Kertomuksia voidaan pitää luotettavina kuvauksina kokemuksesta, mutta niiden ulkopuolelle jää väistämättä paljon. Jokainen kertomus rakentuu tulkinaksi kokemuksesta tietystä elämäntilanteesta ja vuorovaikutustilanteesta siihen osallistuvien kesken. Myös niiden sisältämät skriptit luovat omanlaisiaan

viittaussuhteita kertomuksia tulkitsevalle yleisölle.

Aineiston kertomuksissa nojaututaan erilaisiin sosiaalisesta tarinavarannosta ammennettuihin tarinoihin ja klassisiin kerronnan rakenteisiin. Näihin liittyy vahvoja kulttuurisia malleja esimerkiksi hoivasta, kodista ja moraalisesta toimijasta. Erityisesti hyvän tyttären tarinamalli heijastuu vahvana niin romanssin, tragedian kuin ironiankin hoivakertomuksissa. Vaikka juridista velvoitetta auttamiseen ei ole, osalle kertojista kokemus läheisen legitimiä koetusta avuntarpeesta rakentaa elämänkulkuun kokemuksen kyseenalaistamattomasta vastuusta ja siten vaihtoehdottomuuden tilanteesta.

Hoivan tarina voidaan kuitenkin kertoa myös toisin. Omaishoitajille suunnattu haastattelupyyntö kutsui kertomuksia huolenpidon kokemuksesta auttajan näkökulmasta. Aineisto rajautui sellaisiin kertomuksiin, joissa kuvataan tapoja, joilla epävirallisen hoiva jäsenyytensä osaksi omaa elämänkulkua. Kiinnostavaa olisikin kysyä asia toisin – miten huolenpitoa ja vastuuta jäsenetään sellaisissa kertomuksissa, joissa syystä tai toisesta ei koeta halua, kykyä tai mahdollisuutta olla varsinaisessa hoivasuhteessa? Tai millaisia näkemyksiä saman hoivatilanteen eri osapuolilla on tilanteesta?

Aineiston kertomukset kuvastavat nykykeskusteluun sisältyvää jännitettä: yhtäältä hyvinvointivaltiolle on katsottu siirtyneen vastuu jäsentensä hyvinvoinnista ja hoidosta, mutta toisaalta yhä lisääntyvässä määrin painotetaan läheisten osallisuutta huolenpidossa sekä kodin ensisijaisuutta ikääntyneen

hyvinvoinnin paikkana. Läheisten auttaminen koetaan usein joksikin moraalisesti oikeaksi; se on jotain, mihin halutaankin osallistua. Mutta sosiaalipolitiikalla on tärkeä osa siinä, että hoidon järjestelyissä voidaan löytää kestäviä, kaikkien osapuolien hyvinvointia tukevia ratkaisuja. (Kröger 2005; Szebehely 2005; Laitinen & Pessi 2010; STM 2013.) Äitejään hoivaavien tyttärien kertomukset välittävät vahvaa huolta hoivaajan ajan, kykyjen ja resurssien riittävästä sekä vastuunjaon ja tukirakenteiden toimimattomuudesta. Tässä kontekstissa myös mahdollisuudet luoda ja ylläpitää suhteita tuleviin sukupolviin huolestuttavat: työn ja hoidon yhdistyessä aikaa omille aikuistuneille lapsille tai heidän lapsilleen ei usein koettu riittävän, mikä saattaa tulevaisuudessa heijastua sukupolvien välisiin suhteisiin ja koettuun solidaarisuuteen.

Mahdollisuus jäsentää oma elämä mielekkääksi on tärkeää hyvinvoinnin kannalta. Hoivan kysymykset ovat osa arkielämää, jonka erilaiset järjestelyt jäsenyivät eri tavoin ajasta, paikasta ja tilanteesta riippuen. Huolenpidon kokemuksista saatava tieto auttaa löytämään sosiaalipoliittisia keinoja, joilla voidaan tukea läheisten mahdollisuutta osallistua hoivaan niin halutessaan. Ikääntymiseen, huolenpitoon, asumiseen ja muuttamiseen liittyvien ajattelutapojen ja käytäntöjen muutos vaikuttaa elämänkulun kokemuksen jäsentymiseen, siitä kertomiseen ja sitä kautta sosiaaliseen tarinavarantoon. Nämä muutokset puolestaan ovat vuorovaikutuksessa laajemmalla yhteiskunnallisella tasolla ja heijastuvat jälleen eteenpäin aina konkreettisten yhteiskuntapoliittisten ratkaisujen tasolle. Lopulta ne ovat muovaamassa perustavanlaatuisella ta-

valla käsityksiä hyvinvointivaltion asemasta, tehtävistä ja sen legitimitteetistä kansalaisten hyvinvoinnin turvaajana.

KIRJALLISUUS

- Andersson, Sirpa (2012) Ageing in place – Ikäihmistien asumisen ongelmat ja sosiaaliset suhteet. *Gerontologia* 26 (1), 2–13.
- Anttonen, Anneli & Zechner, Minna (2009) Tutkimuksen lähestymistapoja hoivaan. Teoksessa Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner (toim.) *Hoiva. Tutkimus, politiikka ja arki*. Tampere: Vastapaino, 16–53.
- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas (2000) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Blomgren, Jenni & Martikainen, Pekka & Martelin, Tuija & Koskinen, Seppo (2006) Ikääntyneiden saama epävirallinen ja virallinen apu Suomessa. *Yhteiskuntapolitiikka* 71 (2), 167–178.
- Bruner, Jerome (1991) Narrative construction of reality. *Critical Inquiry* 18 (1), 1–21.
- Eriksson, Ilse (2010) Sukupolvivastuu ja huolenpito omista vanhemmista. *Gerontologia* 24 (4), 302–312.
- Finch, Janet (1989) *Family Obligations and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Finch, Janet & Mason, Jennifer (1993) *Negotiating Family Responsibilities*. London: Routledge.
- Frye, Northrop (1990) *Anatomy of Criticism. Four Essays*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Funk, Laura M. (2010) Prioritizing parental autonomy: Adult children's accounts of feeling responsible and supporting aging parents. *Journal of Aging Studies* 24 (1), 57–64.
- Hänninen, Vilma (2003) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Acta Universitatis Tampereensis 696. Tampere: Tampere University Press.
- Julkunen, Raija (2006) *Kuka vastaa? Hyvinvointivaltion rajat ja julkinen vastuu*. Helsinki: Stakes.
- Kietäväinen, Asta (2009) *Metsään raivatut elämänpolut. Toimijuus ja identiteetti* asutustilallisten elämäntutkimuksissa. Acta Universitatis Lapponiensis 158. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kröger, Teppo (2005) Interplay between Formal and Informal Care for Older People: The State of the Nordic Research. Teoksessa Martha Szebehely (toim.) *Äldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt*. TemaNord 2005:508. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, 243–280.
- Kröger, Teppo (2011) Retuning the Nordic welfare municipality. Central regulation of social care under change in Finland. *International Journal of Sociology and Social Policy* 31(¾), 148–159.
- Kröger, Teppo & Yeandle, Sue (toim.) (2013) *Combining Paid Work and Family Care: Policies and Experiences in International Perspective*. Bristol: Policy Press.
- Labov, William (1997) Some Further Steps in Narrative Analysis. <http://www.ling.upenn.edu/~wlabov/sfs.html>. Luettu 8.3.2004.
- Laitinen, Arto & Pessi, Anne Birgitta (2010) Vaatiiko solidaarisuus auttamaan? Solidaarisuus suomalaisten auttamisteoissa ja -asenteissa. *Janus* 18 (4), 355–373.
- Leinonen, Anu (2011) Adult children and parental care-giving: making sense of participation patterns among siblings. *Ageing & Society* 31 (2), 308–327.
- Lewis, Jane & Meredith, Barbara (1988) *Daughters who Care. Daughters Caring for Mothers at Home*. London and New York: Routledge.
- Mallett, Shelley (2004) Understanding home: a critical review of the literature. *The Sociological Review* 52 (1), 62–89.
- Miettinen, Sonja (2006) Eron aika: tyttärien kertomuksia ikääntyneen vanhemman kuolemasta. *Yhteiskuntapolitiikan laitoksen tutkimuksia* 4. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Mikkola, Tuula (2009) *Sinusta kiinni – tutkimus puolisohoivan arjen toimijuuksista*. Diakonia-ammattikorkeakoulun julkaisuja A, Tutkimuksia 21. Tampere: Diakonia-ammattikorkeakoulu.
- Murray, Kevin (1985) Life as Fiction. *Journal for the Theory of Social Behaviour* 15 (2), 173–188.
- Murray, Kevin (1989) The Construction of

- Identity in the Narratives of Romance and Comedy. Teoksessa John Shotter & Kenneth J. Gergen (toim.) *Texts of Identity*. London: Sage.
- Perkiö-Mäkelä, Merja & Hirvonen, Maria & Elo, Anna-Liisa & Kandolin, Irja & Kauppinen, Kaisa & Kauppinen, Timo & Ketola, Ritva & Leino, Timo & Manninen, Pirjo & Miettinen, Sonja & Reijula, Kari & Salminen, Simo & Toivanen, Minna & Tuomivaara, Seppo & Vartiala, Maarit & Venäläinen, Saara & Viluksela, Marja (2010) *Työ ja terveys -haastattelututkimus 2009*. Helsinki: Työterveyslaitos.
- Riessman, Catherine Kohler (1993) *Narrative Analysis. Qualitative Research Methods Series, Vol 30*. Newbury Park: Sage.
- Riessman, Catherine Kohler (2008) *Narrative Methods for the Human Sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Rimmon-Kenan, Shlomith (1999) *Kertomuksen poetiikka*. Tietolipas 123. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarenheimo, Marja & Pietilä, Minna (2003) Iäkkäät omaishoitajat – omaisia vai hoitajia? *Gerontologia* 17 (3), 139–148.
- Silverstein, Merrill & Gans, Daphna & Yang, Frances M. (2006) Intergenerational Support to Aging Parents. The role of norms and needs. *Journal of Family Issues* 27 (8), 1068–1084.
- Squire, Corinne & Andrews, Molly & Tamboukou, Maria (2008) Introduction: What Is Narrative Research? Teoksessa Molly Andrews, Corinne Squire & Maria Tamboukou (toim.) *Doing Narrative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage, 1–21.
- Stern, Barbara B. (1995) Consumer myths: Frye's taxonomy and the structural analysis of consumption text. *Journal of Consumer Research* 22 (2), 165–185.
- STM (2008) *Ikäihmisten palvelujen laatusuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2008:3*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto.
- STM (2013) *Kansallinen omaishoidon kehittämisohjelma. Työryhmän väliraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:10*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Stone, Elizabeth (2008) *Black Sheep and Kissing Cousins. How Our Family Stories Shape Us*. New Brunswick: Transaction Publishers.
- Stuifbergen, Maria C. & van Delden, Johannes J.M. & Dykstra, Pearl A. (2008) The implications of today's family structures for support giving to older parents. *Ageing & Society* 28 (3), 413–434.
- Szebehely, Martha (2005) *English Summary. Aldreomsorgsforskning i Norden. En kunskapsöversikt. TemaNord 2005:508*. Köpenhamn: Nordiska ministerrådet, 393–400.
- Tanskanen, Antti & Danielsbacka, Mirikka (2009) Perheen vai yhteiskunnan vastuu? Suurten ikäluokkien auttamisasenteiden tarkastelua. *Janus* 17 (1), 20–35.
- Vilkko, Anni (2000) Riittävästi koti. *Janus* 8 (3), 213–229.
- Vilkko, Anni (2010) *Koti vanhetessa. Teoksessa Anni Vilkko, Asko Suikkanen & Johanna Järvinen-Tassopoulos (toim.) Kotia paikantamassa. Rovaniemi: Lapin Yliopistokustannus, 213–236*.
- Willyard, Jennifer & Miller, Katherine & Shoemaker, Martha & Addison, Penny (2008) Making sense of sibling responsibility for family caregiving. *Qualitative Health Research* 18 (12), 1676–1686.
- Yeandle, Sue & Kröger, Teppo & Cass, Bettina (2012) Voice and choice for users and carers? Developments in patterns of care for older people in Australia, England and Finland. *Journal of European Social Policy* 22 (4), 432–445.
- YM (2012) *Ehdotus ikääntyneiden asumisen kehittämisohjelmaksi vuosille 2012–2015. Ympäristöministeriön raportteja 16*. Helsinki: Ympäristöministeriö. <http://www.ymparisto.fi/download.asp?contentid=138160&lan=fi>. Luettu 3.10.2012.
- Zechner, Minna (2010) Informaali hoiva sosiaalipoliittisessa kontekstissa. *Acta Universitatis Tampereensis* 1543. Tampere: Tampereen yliopisto.